

Софія ФЕДОРЦЕВА
МОЇ СПОМИНИ ПРО ФЕДЯ ФЕДОРЦЕВА

Йшов 1918 рік, і мені, що народилася з початком століття, також вісімнадцятий. Пора весняної юності, мрій, сподівань. Була я тоді ученицею третього класу вчительської семінарії у Львові, напівсирота. Мати померла давно. Батько жив у підкарпатському селі Синевідське Нижнє на Сколівщині, й прилаштував мене в родині Зельтенрайхів на вулиці Ленартовича. Та рідну хату заміняв мені дім Дудриків на вулиці Листопадовій, 47. Владзя Дудриківна була моєю шкільною товаришкою, в семінарії ми сиділи за однією партою, у вільний час теж не розлучалися. Я любила бувати в них дома. Тут уміли шанувати працю, людську гідність. Сім'я велика — п'ятеро дітей, але всі точно знають свої обов'язки. Батько — залізничник. Мова в нього м'яка, з неодмінними іскрами гумору, з досить відчутним акцентом лемківського діалекту. Мати — з родини Устияновичів. Інтелігентна, добра, працююча. На ній тримався увесь дім. Втомлювалася, але настроїв в неї був лагідний, сердечний. Ласкаво зустрічала кожного, хто переступав поріг її господи. У трьох кімнатах помешкання завжди чистенько, затишно, з меблів — лише найнеобхідніше. Гостей приймали хоча скромно, зате радісно. Сніжно-білою скатертю накривали стіл і подавали чай. Дорогу сервіровку заміняли живі квіти, які завжди були розставлені по всьому дому.

До Дудриків гості приходили залюбки: знайомі, друзі, молодь. Гостинна, невимушена атмосфера, жваві розмови, дотепні жарти. А ще три доньки-красуні на виданні, такі ж працюючі й розумні, як їхня мама. Це приваблювало сюди молодих хлопців, що шукали собі наречених.

Одного разу я забігла до Дудриків під вечір і застала в домі пожвавлення; уся сім'я сиділа біля столу за традиційним чаєм — приймали гостя і про щось веселе розмовляли. Жваво запрошуючи мене до столу, Владзя сказала:

— Знайомтесь, моя шкільна товаришка Зося Сабат, а це редактор часопису «Діло» Федь Федорців.

— А чому Зося? — перепитав Федорців, піднімаючись з-за столу мені назустріч. — Це ж полонізм. Українське ім'я Софія — милозвучніше.

— Правильно! Маєте рацію, пане редакторе, ми ще не навчилися шанувати своєї мови, — втрутилася Владзина сестра Оля, а за нею й інші члени сім'ї Дудриків. — Від сьогодні ви вже не Зося, а Соня, — вирішили всі гуртом.

Я стояла засоромлена перед Федорцевим. Впадала у вічі блідість його обличчя. Ясний шатен. Густе волосся ледь спадало на високе чоло. Очі розумні, допитливі. Середнього зросту. Руки білі, тендітні. Таким запам'ятався мені з цієї першої зустрічі. Було тоді йому, як я потім дізналася, двадцять вісім років.

За столом я мовчала. Прислухалася до поживавленої гутірки, що, перервана моїм приходом, відновилася знову. Найбільше говорив Федорців. Сипав жартами, ущипливими дотепами, афоризмами, притчами. Нарешті виголосоив якусь каламбурну сентенцію про терплячого осла, який вірно служив своєму господареві, сподіваючись від нього ласки. Сентенція закінчувалась словами: «Так думав бідний осел». При цих словах Федорців раптом повернувся до мене й завдав:

– Ну, що ви на це скажете?

І з виглядом переможця-тріумфатора чекав на відповідь. За столом усі притихли, дивились на мене, мабуть переживали: чи знайду я що сказати дотепному редакторові. Я глянула на Федорцева, скорчила міну здивування на лиці і наївним голосом сказала:

– А я і не знала, що між нами є осли.

За столом вибухнув справжній регіт. Федорців на якийсь час замовк, поки всі кругом весело й сердечно сміялися, раділи, що невгомний майстер дотепу дістав достойну відсіч. Найбільше тішився тато — Дудрик.

– Ну, що, пане редакторе, трафила коса на камінь? Дістали по заслугі? Абисте знали наших дівчат. Тота «форцуг» (відмінниця) за словом у кишеню не полізе, бережиться.

Федорців глянув на мене проникливо, із зацікавленням, немов тільки зараз зауважив кусюче дівчисько, що досі непомітно сиділо й мовчало, та ось несподівано влучно звело нанівець його гострий дотеп. Коли вгомонився сміх, жарти, дружня гутірка перейшла на серйозну літературну розмову. Розпочав її знову Федорців. Говорив образно, цікаво, з глибоким внутрішнім хвилюванням про життя і творчість українських письменників. Всі слухали з великою увагою, Федорців був блискучим бесідником-оратором. Читав напам'ять вірші, розкривав їхній зміст. Найглибше вразила його розповідь про Івана Франка, що помер два роки тому у Львові. Буквально приголомшували уривки поезій, які цитував Федорців. Він добре знав твори Каменяра, був знайомий з автором, тому його розповідь вражала живою конкретністю. Федорців говорив, як це боляче й гірко, що маючи такого генія, як Іван Франко, ми не знаємо його творів, не вміємо

і не хочемо достойно оцінити геніального співця знедоленого народу, поета-велетня.

Особисто на мене, ученицю польської семінарії, ця пристрасна бесіда справила величезне враження, була несподіваним відкриттям. З дому я знала і любила українську мову, твори Тараса Шевченка, читала українських класиків, однак в цілому українську літературу знала мало.

Розповіддю про Франка закінчився цей пам'ятний для мене вечір у Дудриків, який став поворотним пунктом у моїй долі — і особистій, і творчій. Федорців узявся провести мене додому. По дорозі ми продовжували тему української літератури. Прощаючись, він запитав мене:

— Ви читали «Вікторію» Кнута Гамсуна? Я переклав цю річ на українську мову, книжка щойно вийшла з друку, то якщо вас цікавить... або якісь інші книжки, можете скористатися моєю бібліотекою. Я зібрав чимало цікавого, є і рідкісні видання. Зайдіть, як матимете час, може щось виберете собі цікаве. Я живу в домі «Народна гостинниця» на розі вулиць Костюшка і Сиктуської.

— Добре, — погодилась я. — Післязавтра пів п'ятої маю справу на Сиктуській, то зайду за «Вікторією» і подивлюсь вашу бібліотеку.

— Отож, до побачення.

— Добраніч.

Так закінчився перший день мого знайомства з журналістом Федем Федорцевим.

Мене полонила його освіченість, доброта, його любов до рідної мови, культури, вболівання за долю українського письменства. Я була тоді жадібною до знань, читала все підряд, але українські книжки траплялися мені рідко. Тому так зраділа, що зустрілася мені людина, котра близько бере до серця долю рідного слова.

Згідно з домовленістю, через день я пішла на вулицю Костюшка. Бібліотека Федорцева видалась мені величезною — справжня скарбниця. Одна стіна була заставлена книгами. Полиці від підлоги до стелі.

На столі лежала незвичного формату книжка: видовжена по вертикалі, а не горизонтально. На бронзовій палітурці золотом витіснений заголовок: «Золотий гомін». Швидко захопила її, почала перегортати сторінки, читати: «Арфами, арфами золотими...» — розсипались по кімнаті пісенні переливи чудових рядків поезії. Захоплена, я радісно скрикнула:

– Відкіля у вас ця золота книжка? Що це за поет такий прозорий, як гірське джерельце? Мелодійний, глибокий, промінний.

Всміхнувся Федорців і з задоволенням промовив:

– Це Павло Тичина. Поет із Великої України.

На полицях зауважила книжки незнайомих мені авторів: Гончаров, Достоевський, Тургенев, Добролюбов, Герцен, Чернишевський. Що це за письменники? Досі я навіть не чула таких імен.

– Це російські демократи, — пояснив Федорців.

– Жаль, не знаю російської мови.

Тим часом Федорців тримав у руках «Вікторію» Кнута Гамсуна. Почав читати. Образи двох жінок — Вікторії і Каміли — захопили мене, я уважно слухала. Не зчулась, як пройшов час, і я заспішила додому. Домовились, що продовжимо читання завтра о тій же порі.

Наші зустрічі з Федорцевим мали ось такий літературний характер, а наші стосунки можна було б назвати стосунками вчителя й учениці. Після «Вікторії» були прочитані «Білі ночі» Достоевського в оригіналі, потім Тургенєв. Петербург, набережна Неви, білі ночі — все це зримо поставало в уяві. Чи доведеться коли побачити реально?

Незабаром після знайомства з Федорцевим велике горе спіткало мене. У Синевідську Нижньому помер мій батько. Я залишилася круглою сиротою, без засобів до життя, з недокінченою освітою...

З ласки прийняла мене до себе тета. Її сім'я жила заможнo, в елегантно умебльованій квартирі з п'яти кімнат. Та жилося мені там несолодко.

Коли Федорців довідався від людей, що я дома не харчуюся і сплю на підлозі в партеровій кімнаті над пивницями, — обурився і зажадав негайно покинути дім теги. Домовився з Дудриками, що я переходжу жити до них, а на моє утримання він буде вносити щомісячну плату. На моє засоромлення і мої протести коротко відповів: закінчите семінарію, влаштуєтесь на вчительській посаді, будете мати змогу віддати борг.

Ми продовжували зустрічатися. Говорили про поезію, читали вірші, вели широкі літературні диспути. За тими розмовами втишувався мій біль, мій величезний смуток від недавньої втрати мого батька. Минав і страх перед непевністю моєї сирітської долі, заявилася надія, що я таки зможу закінчити освіту і якось дам собі раду в житті.

Про інтимні почуття одне до одного ми тоді не говорили. Одначе, спільне биття наших сердець передавалося через поезію, книжки, ми читали і обговорювали. Федорців і сам писав тоді вірші. Так, для журналу «Терем» він склав романтичний вірш про кохання «Гуцулочка», до якого ми разом скомпонували мелодію. Вийшла пісня, яка нам обом дуже подобалася. Ноти до пісні ніде потім не публікувалися, але її співали «з голосу». (Пізніше я навчила цієї пісні артисток хору Харківського театру ім. Шевченка — вони співали її у своїх сольних концертах і передавали мені, що наша з Федем «Гуцулочка» має неабиякий успіх у слухачів.)

Ми зустрічалися з Федорцевим протягом двох років, поки я закінчила семінарію і здала матуру.

1920-го року у церкві св. Юра ми брали шлюб. Я стала дружиною Федорцева. У будинку «Народної гостиниці» почалось наше спільне життя. Тут було лише дві квартири, які займали жильці (власне, одну з квартир займав Федорців), а фактично в цьому будинку містився готель. Тут я прожила свої найщасливіші роки. Федь був лагідної вдачі, до мене ставився з батьківською ніжністю, сердечністю. Він приходив з роботи додому жвавий і говіркий, вносив у нашу сімейну атмосферу ясну радість і оптимізм. Ніколи не нарікав на втому, хоч працював понад сили. Був привітним і гостинним, любив людей, і його люди любили і поважали.

Федорців був активним громадським діячем, перебував у самій гущій культурного життя не лише Львова, але й всієї Галичини, шанованим громадськістю журналістом. Він знайомив мене зі своїми друзями — письменниками, журналістами, митцями.

У нашій хаті я познайомилася з Василем Стефаником. Наша хата була осередком літературних зібрань.

Пригадую, як цікаво відбувалися ці літературні зібрання кожного тижня. Поети читали свої вірші, обговорювались твори молодих літераторів. Промови, бесіди, дискусії завжди проходили творчо, емоційно, гаряче, у дружній атмосфері сердечності. Тут обговорювались плани вшанування класиків літератури. Приміром, Василя Стефаника.

Довго і багато обговорювалось, «як», у який спосіб влаштувати його літературний вечір, чим заманити його приїхати до Львова. Стефаник не визнавав, не терпів усяке славослів'я і не любив виїздити з Русова. Треба було придумати

цікаву урочисту форму відзначення ювілею цього видатного письменника, який не визнавав ніяких ювілеїв.

Домінували на літературних зібраннях у нашому домі три особи: Федь Федорців, Степан Чарнецький, Михайло Рудницький. Вони — ініціатори та організатори літературних вечорів, найбільш говірки, бистрі на слово, дотепні, хоча характером дуже різні.

Степан Чарнецький — поет, лірик м'якого та лагідного характеру, з доброзичливими жартами. Жартуючи, завжди потрапляв «у саму точку».

Михайло Рудницький — співрозмовник високої ерудиції. Він якраз тоді щойно повернувся з Парижа і був захоплений Францією та всім, що французьке. Експресивний, вибуховий, сипав гострими, іноді в'їдливими каламбурами, дотепними афоризмами.

Федь Федорців — ніжний, лагідний. Хоча також дотепний. Але його дотепи й жарти були незмінно доброзичливими. У розмовах, де треба було щось довести, в його думках панувала залізна логіка, високе благородство устремління, що йдуть від великої любові до рідної землі.

Безмежна любов до рідної землі у Федорцева проявлялась у всьому. А насамперед не в самих словах, а в ділі: він був дуже працьовитий, скромний, вимогливий до себе, активний. Усі свої сили, енергію, не шкодуючи, віддавав для загального добра. Мені не вистачило б слів, щоб описати невгомно бурхливу енергію, яку Федь, приміром, вкладав у справу організації допомоги потерпілим від повені селянам. Адже він сам був за походженням з бідної селянської сім'ї, тому знав і розумів трагедію злиденного життя селянина. Ця трагедія його турбувала, завжди глибоко її переживав.

Народився Федь Федорців у 1889 році у селі Долина повіту Товмач у селянській убогій сім'ї. Хоч з величезними труднощами, самотужки, без жодної допомоги, все-таки здобув освіту. Про себе не любив розповідати. Після нашого одруження я їздила з Федем у село Долину в гості до його молодшого брата. Тоді, крім двох рідних братів, у Федорцева нікого з найближчої рідні не було. Батько і мати давно повмирили. У батьківському домі жив молодший брат Федя з дружиною і діточками.

Пригадую, як глибоко зворушила мене сердечна теплота цієї убогої сім'ї. Діточки, мов пташенята, тішилися нашим приїздом. Село розташоване у гарній місцевості. Близько братової хати, за городчиком — широчінь Дністра, на його

берегах, над самою водою, старенькі, з широкими дуплами, верби. Поетична місцевість, але добратися туди нелегко: далеко від залізниці, а автобусів тоді не було. Тому не часто могли ми туди їздити. Федь допомагав братові, хоч сам мав скромну зарплатню. Таким він уже був — чуйним до людей, їхніх потреб, без цього не мислив собі життя.

Пам'ятаю його вічно зайнятим громадськими справами. Розповідав мені, скільки було клопотів з виданням збірки поезій Павла Тичини. Коли до Львова дійшли примірники книги геніальних Тичининих «Сонячних кларнетів», він загорівся бажанням негайно видати її тут, в Галичині. З величезними труднощами доводилось добувати кошти на це видання.

Для всіх нас, жителів Галичини, книжка з віршами Павла Тичини була особливо важливою подією. Ми всі називали Павла Григоровича новим Шевченком.

За своє коротке життя Федорців залишив людям багато пам'яток. Найбільша з них — Черче. Зараз ми всі знаємо про цю хорошу курортну місцевість. Але тоді, у 20-х роках, ніхто не знав Черча, й ідею влаштувати там курорт висміювали, називали абсурдною. Тільки Федорців з інженером Волосенком відстоювали цю затію. Нелегко було пробивати стіну недовір'я, а ще важче розпочинати реалізацію цієї непевної затії, добувати фонди. Та Федорців поборював усі труднощі, настирливо і гаряче працював для організації курорту Черче.

Був він також ініціатором, зачинателем і реалізатором багатьох інших важливих громадських починань. Але передовсім був він талановитий журналіст і публіцист. Особливо славні були його передові статті.

Десятки літ пройшло, а я досі пам'ятаю його передову статтю під заголовком «Трагедія», надруковану у газеті «Діло».

Коли стався у Львові замах на котрогось з польських керівників, точно не пригадую на кого, здається на Пілсудського, а замаховцем був українець, українська преса стала перед важкою дилемою реагування на цю подію. Федорців написав тоді статтю під заголовком «Трагедія». З хистом письменника-дипломата висвітлив недопустимість однозначної оцінки цього факту, показав трагедійність становища українського народу, який силою обставин змушений вдаватися до таких вчинків. Тоді ця стаття глибоко зворушила не лише мене.

Федорців був байдужим до признань його таланту, до слави. Він не тільки працював на громадській ниві безкорисливо, але часто ще й інкогніто. Про це

свідчить велика кількість різних псевдонімів, якими підписувався під своїми статтями у газетах, журналах.

Коли я його раз запитала, чому під статтею, дуже цікаво ним написаною, знову підписався новим псевдонімом, а не своїм прізвиськом, відповів: «Аби думали, що у нас є багато журналістів, і не я один пишу».

А скільки зусиль докладав Федорців, аби впросити, вмотити Василя Стефаніка написати новий твір! Великий новеліст не любив писати і всім говорив, доводив, що він не вміє писати.

Пригадую слова Стефаніка, сказані Федорцеву: «Що ви хочете від мене, я ніякий не письменник... І коли ви нарешті зрозумієте, що я не вмію писати, і відчепитесь від мене?!!».

Навіть промову на своєму ювілеї В. Стефанік закінчив словами: «Я, бігме, не вмію писати!!!».

І лише на дуже настирливі, безнастанні «вимолювання» і просьби Федорцева привозив з Русова геніально написану нову новелу. Пригадую, як я дивувалася, спостерігаючи, з якою мукою видирав Федорців у геніального новеліста кожен новий його твір, як захоплювалась вмінням чоловіка все-таки змусити впертого генія писати.

Та найбільше мене захоплювала його людяність, цілковита відсутність бажання прославитись, отримати визнання за свою Сізіфову працю.

Абсолютна байдужість до свого, особистого Федеві дуже шкодила. Але його велика любов до рідної землі, що проявлялась у праці, розмовах, поведінці, мені імпонувала. Я вийшла з польської школи, а потім, вже будучи замужем, закінчила польську театральну студію при Львівській консерваторії, тому краще володіла польською, ніж українською мовою, але всі проблеми українського культурного життя сприймала з пристрасною неохотою.

Федь був для мене найбільше вирозумілий, рідний, дорогий, а його поради — вирішальними. За його порадою я вибрала для художнього читання «Слово о полку Ігоря», з читанням якого їздила по багатьох містах Галичини разом з відомим співаком-тенором Голинським. Цей твір мав великий успіх у слухачів. Федь признався мені, що знаходять до редакції дуже похвальні рецензії, але вони вже надто похвальні, тому він їх до коша викидає. Мені не варто їх читати, бо, як він казав: «Тобі ще у голові перевернеться, і перестанеш над собою працювати». Мені, звичайно, дуже кортіло прочитати, що там у тих

рецензіях про мене написано, але я намагалася не подати виду й, сміючись, слухала Федя, бо вважала, що коли він так вирішив, значить так і треба. Кожен його поступок я схвалювала.

Але була одна — найважливіша справа, у якій Федь відмовився щось мені радити. Коли мене запросили в театр «Березіль», і я запитала Федя, що мені робити, як бути з такою заманливою для мене, актриси, пропозицією, він подружньому, тепло відповів: «Тобі їхати. Дорога далека. Обстановка невідома. Боюся тут радити. Можу дати погану пораду. Ти добре подумай, все зваж і вирішуй сама».

Мене вже давно гнітило моє безробіття. Боліла душа за Федя — йому треба було лікуватися, принаймні менше працювати, більше відпочивати, а він один заробляв на наше утримання. Лікарі радили: треба виїхати на лікування до Карлсбада. А як? Адже для цього потрібні гроші. У секреті від мене Федь узяв додаткову роботу. Ночами працює над якимись цифрами. Видно, не вистачає зарплатні. Хоч дуже скромно ми живемо, але нас уже троє. У нас наша кохана донечка, яку татусь дуже любить, але часу для неї не зостається.

А ще ж було нестерпне бажання актриси працювати на справжній професійній сцені, в прекрасному новаторському театрі, в театрі українському...

І я вирішила: у Львові українського театру немає, тому мені треба їхати до Харкова. На якийсь час. Потім буде видно, що далі робити нам усім разом.

Донечку візьму з собою. Тільки не відразу. Коли влаштуюся у Харкові, тоді заберу її.

Ми разом з Федем вирішили: поки я у від'їзді, залишити донечку у василянок. Віддати під опіку черниці, хорошій виховательці дітей. Ми наївно задумали. На наше щастя, після мого від'їзду моя сестра Марія пішла відвідати нашу донечку, і їй не сподобалось таке влаштування. Вона забрала нашу донечку до себе. На час моєї відсутності у Львові моя дитина перебувала у моєї сестри — співачки Марії Сабат-Свірської.

Федь поїхав до Карлсбада на лікування. Звідти писав мені заспокійливі листи, сповнені хорошого настрою.

У Харкові я знайшла гарну кімнату біля театру у дуже милих людей. Бездітні супруги, чоловік працював на заводі, а жінка — домашня господиня. Сюди я привезла донечку. Мої господарі обожнювали дитину. Господиня завжди дома. Коли я йду на роботу, дитина залишається дома під дуже хорошою опікою.

Під час відпусток приїжджаємо до Львова. Плануємо наше майбутнє спільне життя — обмірковуємо різні варіанти і можливості. Федь цікавиться моєю працею, «Березолем», мистецькою системою Курбаса — взагалі культурним життям Харкова, тодішньої столиці Радянської України. І все так гарно складається, аж раптом дійшла від людей до мене чутка, що у Федя погіршився стан здоров'я. Почувши це, я зразу написала йому, що хочу залишити театр і з донецькою приїхати до Львова. На це Федь відповів мені листом, щоб я цього не робила. І як тільки у мене є можливість працювати у «Березолі», то щоб залишалася, бо коли я з дитиною у Харкові, у нього розв'язані руки. А тепер у нього особливо відповідальний період, бо мусить відбиватися від нападок недругів.

Я добре розуміла, які це нападки і які недруги. Федь почав видавати журнал «Нові шляхи», і за це на нього з осудом накинулись. Я послухала Федевої поради і залишилась у Харкові.

Дуже скоро прийшов від Федя другий лист. Він писав, що їде на село. Сильно втішила мене ця звістка: значить Федь вирішив відпочити і скористався із запрошення свого друга приїхати до нього, отож виїздить на село — думала я собі й тишилася: нарешті він подумав про себе, хоче відпочити. Пора найвища йому і про себе подбати.

І заспокоїлась, рада і щаслива, що все добре складається. Федь їде на село, відпочиватиме, ми у Харкові з донечкою добре влаштовані.

У Харкові панував тоді піднесений ритм творчої праці. На заводах в усіх установах, у театрі «Березіль» кипіло творче натхнення. Це захоплювало, хвилювало, кликало. З гарячим запалом молодечої енергії, з великою радістю я кинула у вир роботи. Довелось працювати у багатьох ділянках.

Це була пора українізації. Українська мова була всюди обов'язкова. А я мала велику програму віршів Шевченка, Франка, Тичини, інших тодішніх поетів. Мене запрошували виступати у концертах з художнім читанням.

Від театру доводилось брати участь у всіх шефських концертах. А тих шефських концертів — незліченна кількість по цехах усіх заводів, в установах міста.

У філармонії — платні концертні виступи. Тут я теж часто виступала. На радіо стала бажаним працівником. Про успішність моїх виступів свідчили похвальні відгуки на радіомовлення. Я любила свою працю, відчувала справжню радість від того, що корисна людям. А роботи в мене так багато, що ніколи зупинитися, подумати про своє, особисте.

У «Березолі», в цій академії театрального мистецтва, окрім вистав і репетицій, з молодими митцями велись студійні заняття — цікаві, захоплюючі. Й ось тепер, коли Федь написав, що їде на село, мені вже немає потреби негайно вертатися до Львова. Зараз весна, а літом матиму відпустку, тоді з донечкою приїдемо, і всі разом вирішимо проблему з'єднання нашої сім'ї. Нам неодмінно треба бути разом, в одному місті жити і працювати.

Так я думала і планувала, щаслива, що Федь нарешті подбав про себе, відпочиває на селі. І мої надії на майбутнє стали безхмарними, радісними.

Їх обірвала несподівана телеграма: «Федь смертельно хворий». Мерщій зібралась їхати до Львова разом з донечкою. Візу на виїзд без затримки отримала. Я не мала тоді радянського підданства.

Приховуючи від донечки свій розпач, я всю дорогу мучилася думками, трагічною непевністю.

Приїхавши до Львова, мужа і татуся у живих не застали. Помер у лікарні дві години до нашого приїзду внаслідок невдало зробленої операції.

І ще тут, у Львові, я дізналась, що Федь до ніякого села не їздив. Коли йшов до шпиталю оперуватися, то, щоб мене заспокоїти, написав неправду, нібито їде на село відпочивати. До останнього віддиху він думав більше про нас, аніж про себе. Розпука, жаль охопи мене. Пішов без мене — який жаж! Я б його виходила. Так, як виходила нашу донечку, коли майже неживу привезла її до шпиталю, і весь медперсонал, всі були певні, що у цій найважчій стадії скарлатина не вилікується. А я закрилася в епідемічному відділі на цілий місяць, навіть ні разу на двір не вийшла, просиділа біля хворої, лікувала і виходила.

Так само виходила б і його, а навіть, коди б і не вилікувала, то не був би самотній під час такої тяжкої недуги. Ці думки не давали мені спокою, я не могла собі простити, що Федь у цей страшний для нього час турбувався не за себе, а за мене... І щоби я була спокійна, написав до мене про цей вигаданий виїзд на село. А я повірила. Страшно було дивитись, як наша донечка, будучи вже сиріткою, стояла згорблена у кутку кімнати і, повернувшись до стіни, гірко плакала, дрижачи всім тілом.

Не стало батька нашої дитини. Не стало найближчої і найдорожчої мені людини. Не стало людини великої душі і чуйного серця, полум'яного громадського діяча, талановитого публіциста Федя Федорцева. Помер 5-го березня 1930 року. Похоронений лежить на Личаківському кладовищі міста Львова.

Як зразок майстерності Федорцева-публіциста подаю уривок з його промови на похороні Івана Франка.

З промови редактора журналу «Шляхи» Федя Федорцева на похороні Івана Франка від імені української молоді:

«Скажіть там, що Великий Пан номер!» Отсі слова почули були колись грецькі моряки, переїжджаючи бурхливим морем попри опущений острів. «Великий Пан помер!» — такий бодем зціплений відзвук занесли вони до місця призначення... Гелляда клонилась до упадку, коли не стало великих, спіжевих мужів-героїв, божеських мудреців і геніальних творців... Зі сумеркам великих і мудрих богів-людей наступив і сумерк Греції.

І в нас помер Великий Пан, всеобіймаюче і всез'єднуюче єство, відійшов від нас великий учитель по звиш сорокалітнім труді навчання, відлетів могутній, творчий дух, покинув нас у важкому лихолітті, знесилених, роздертих сумнівами, а може й битих стидом — на великім, битім і тернистім шляху, на розпутнім роздоріжжю двох світів...

...Не цілих три роки тому був Ти, Учителю, у нашому молодому крузі. Любив ти молодіж за буйність її мрій, за сміливість її думок, замислів і задумів широких — і вона любила Тебе за слово дзвінке, за ум великій, за пораду щирю і сердечну. І все, коли інші неласкавим оком гляділи на Тебе, в кругах молоді находив їй найбільше зрозумінне і найсердечніше принятє. І саме не цілих три роки тому зібрались ми були з обох сторін граничного кордону у сій нашій столиці, щоби віддати Тобі належну пошану, подякувати за стократно обильний, сороклітній труд, зложити Тобі глибокий, приземний поклін. І тоді серед палких дебат, сміливих постанов, гарячих розважувань про минуле, теперішне і будуче великого народу-раба, що від століть тужливо виливає свої гіркі жалі на вавилонських ріках європейського собору, — чули ми Твої розумні, рівноважні слова, западали нам в серця і душі Твої глибокі вискази...».

1. *Фоміна Ю.* Софія Федорцева // *Черкашин Р., Фоміна Ю.* Ми — березільці. Театральні спогади-роздуми. — Х., 2008. — С. 332.

2. *Козак Б.* Софія Федорцева // *Кіно — Театр.* — 2000. — № 6. — С. 21.

3. *Черкашина М.* Дом мого детства // *Черкашин Р., Фоміна Ю.* Ми — березільці. Театральні спогади-роздуми. — Х., 2008. — С. 330–331.

4. *Омеляновська-Чорна П.* Софія Федорцева. — К., 1971. — С. 72.
5. *Федорцева С.* Я вибираю «Березіль»... // *Леся Курбас. Спогади сучасників.* — К., 1969. — С. 53–60.
6. *Роздольська І.* «Штрих до силуету Василя Стефаника» // *Вісник Львівського університету. Серія мистецтвознавство.* — 2001. — Вип. 1. — С. 181–182.
7. *Федорцева С.* Василь Стефаник у моєму житті // *Вісник Львівського університету. Серія мистецтвознавство.* — Львів, 2001. — Вип. 1. — С. 181–186.
8. *Козак Б.* Вистава «Земля» за творами Василя Стефаника в театрі «Заграда» // *Вісник Львівського університету. Серія мистецтвознавство.* — 2001. — Вип. 1. — С. 57.
9. *Блавацький В.* Спогади // *Ревуцький В.* В орбіті світового театру. — К.; Х.; Нью-Йорк, 1995. — С. 152.
10. *Чужинова І.* Реінкарнація пам'яті // *Український театр.* — 2014. — № 3. — С. 54.
11. *Лужницький Г.* Історії українського театру // *Лужницький Г.* Наукові праці, статті, рецензії: Збірник праць: У 2 т. — Львів, 2004. — Т. 2. Статті, рецензії. — С. 113.
12. «Дванадцятка»: Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття. — Львів, 2006. — С. 19.
13. *Мацкин А.* Леся Курбас // *По следам уходящего века.* — М., 1996. — С. 244.
14. *Волицька І.* Театральна юність Леся Кураса (проблема формування творчої особистості). — Львів, 1995. — С. 128.
15. *Юрчакова Г.* Леся Курбас на сцені Галичини // *Леся Курбас. Спогади сучасників.* — К., 1969. — С. 72.
16. *Гірна Й.* Спомини. — Нью-Йорк, 1982. — С. 283.
17. *Черкашин Р.* Ми — березільці // *Черкашин Р., Фоміна Ю.* Ми — березільці. Театральні спогади-роздуми. — Х., 2008. — С. 90.

Анотація: Публікація знайомить із частиною неоприлюднених споминів видатної української актриси березільської школи. Текст присвячений діяльності Федя Федорцева — журналіста, перекладача, видавця, редактора, політичного діяча Галичини першої чверті ХХ ст., знайомить із його найближчим оточенням, в якому особливе місце посідав Василь Стефаник.

Ключові слова: Федь Федорців, Василь Стефаник, українська модерна культура.

Аннотация: Публикация знакомит с частью неопубликованных воспоминаний выдающейся актрисы березильской школы. Текст посвящен деятельности Федя Фе-

дорцева — журналиста, переводчика, издателя, редактора, политического деятеля Галичины первой четверти XX ст., знакомит с его ближайшим окружением, в котором особенное место занимал Василь Стефанык.

Ключевые слова: Федь Федорцев, Василь Стефанык, украинская современная культура.

Summary: The article reveals pieces of previously unpublished memoirs of the prominent actress of the Beresil art school. The text describes work of Fed' Fedortsev — journalist, interpreter, publisher, editor and politician of the Galicia province in the early 20th century. The article describes his intimate circle, where famous Ukrainian writer Vasyl Stefanyk had a special place.

Keywords: Fed' Fedortsev, Vasyl Stefanyk, modern Ukrainian culture

Без легенд

Єрмакова Наталія Петрівна, провідний науковий співробітник відділу науково-творчих досліджень, інформації та аналізу ІПСМ НАМ України, кандидат мистецтвознавства, доцент

Без легенд

Єрмакова Наталія Петрівна, ведучий научний співробітник відділу науково-творчих досліджень, інформації та аналізу ІПСИ НАИ України, кандидат мистецтвознавства, доцент

Without legends

Yermakova Natalia, leading researcher of the Department of scientific and creative research, information and analysis of MARI, PhD in art studies, Asst Prof.